



УДК 658

К. В. Карпова,
здобувач, Черкаський національний університет імені Б.Хмельницького

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ПРИВАТНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА СУБ'ЄКТ ОСВІТНЬОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формування приватної освіти стало прямим результатом оновлення освітньої системи, її повноцінного входження в нові соціально-економічні і політичні умови. Одним з найважливіших факторів, що сприяли появі приватної освіти, є розширення фінансових можливостей тих, хто отримує освітні послуги. В статті розглядається вищий навчальний заклад як об'єкт економічної безпеки та суб'єкт освітньої господарської діяльності. Проаналізовано класифікацію вищих навчальних закладів. Визначено місце приватних вищих навчальних закладів в національній системі освіти. Здійснено дослідження правових підстав функціонування та господарської діяльності ВНЗ.

Formation of private education was a direct result of the renewal of the educational system, its full entry into the new socio-economic and political conditions. One of the major factors that contributed to the emergence of private education are expanding financial opportunities of those who receive educational services. The paper considers an institution of higher education as an object of economic security and an educational business analysis classification of higher education institutions. The place of private higher education institutions in the national education system. The research of the legal basis of operation and business universities.

Ключові слова: вищий навчальний заклад приватної форми власності, економічна безпека, господарська діяльність, правові основи, об'єкт безпеки.

Keywords: higher education institution of private ownership, economic security, economic activity, legal framework, object security.

Аналіз останніх публікацій та досліджень

Сьогодні існує багато досліджень щодо економічної безпеки різних рівнів, суб'єктів та її складових. Вагомий внесок у дослідження проблеми економічної безпеки вищих навчальних закладів зробили провідні західні та російські вчені: Даррелл Р.Льюїс [2], Дж. К. Ван Хорн, Т. Аллісон, К. Жюльєр, Дж. Найт, Г. Фостер, Й. Шумпетер, Л.І.Абалкін, Г.Х.Попов.

Важливу роль у дослідженні проблематики економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності та її впливу на національну безпеку відіграють праці сучасних вітчизняних вчених та практиків, а саме: З. М. Борисенко, О. Ф. Белов, І. Ф. Білько, І. О. Бланк, О. Г. Білорус, І.А. Белоусова, В. І. Грушко, М. П. Денисенко, С. А. Єрохін, Я. А. Жаліло, О. А. Кириченко [3-4, 6], П. Я. Пригунов [3-6], С. І. Пирожков, В. С. Сідак [4, 6], В. А. Тимошенко, В. І. Терехов, В. І. Франчук [7], Л. Г. Шемаєва та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Проблеми економічної безпеки суб'єктів господарювання розглядаються у різних галузях вітчизняної науки і є актуальними і сьогодні. Разом з тим, за рамками досліджень залишились питання, пов'язані з визначенням вищого навчального закладу приватної форми власності як об'єкту економічної безпеки та суб'єкту освітньої господарської діяльності.

Формування цілей статті

Здійснити дослідження вищого навчального закладу приватної форми власності як об'єкту економічної безпеки та суб'єкту освітньої господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Об'єкт безпеки – це основне поняття теорії безпеки соціальних систем. Сутнісне його значення полягає у виділенні основних загальних компонентів, що визначають процеси життєдіяльності різних об'єктів. Об'єктом може бути людина, суб'єкт господарської діяльності, суспільство, держава, вид діяльності в суспільстві. Загальне в цих різних об'єктів, яке відображується поняттям об'єкт безпеки, є змістовна сторона різноманітних взаємодій, як між елементами даних об'єктів, так і між самими об'єктами системи.

Життєві процеси як продукти взаємодії протилежностей визначаються не тільки матеріальною структурою розглянутих об'єктів, але і їхніми найважливішими функціями – розвитку й безпеки. Ці дві функції, опосередковані інтересами, лежать в основі всіх проявів життя людини, суб'єктів господарювання, суспільства й держави.



Рис. 1. Соціальна організація як об'єкт безпеки

Будь-яка соціальна система як об'єкт безпеки – це сфера зіткнення інтересів і загроз, сфера взаємодії функцій розвитку та безпеки. Через створену

організаційну структуру соціальна організація будь-якого ієрархічного рівня здійснює два основні процеси: реалізує (функція розвитку) і захищає (функція безпеки) свої інтереси (рис.1). Ці процеси характеризуються показниками досягнутого рівня реалізації і захищеності інтересів, які треба вміти оцінювати числом і враховувати в керуванні організацією.

Реалізація інтересу в соціальних системах обумовлена умовою захисту інтересу від небезпеки й протікає при певних рівнях безпеки середовища. Якщо інтерес не захищати, то він не реалізується. При цьому під захистом розуміється щось більше, ніж охорона і силові функції. Тому механізм забезпечення безпеки в конкретній організації означає, по суті, усунення небезпек, а насправді попередження загроз і захист інтересів від небезпек, як внутрішніх, так і зовнішніх. Ключова роль у підтримці балансу між процесами реалізації й захисту інтересів належить управлінню. Як ключовий параметр управління виступають показники (індекси) досягнутого рівня реалізації і захищеності інтересів. Тим самим реалізується стратегія організації через безпеку.

Розуміння соціальної системи як сфери взаємодії функцій розвитку й безпеки, сфери конфлікту інтересів і загроз дозволяє вирішувати методологічні питання формування структури організації, структури управління вищим навчальним закладом і забезпечення безпеки на основі стратегії затвердження. Ця обставина є важливим методологічним підходом, тому що процедура забезпечення захисту від небезпек і наступних умов для нормального функціонування й розвитку є загальною для всіх видів і рівнів безпеки.

Розглядаючи вищі навчальні заклади, мова буде йти про приватні ВНЗ, як суб'єкт господарської та підприємницької діяльності, ми повинні уявити що сьогодні вони представляють в Україні, яка їх роль в національній системі освіти. В Україні існують три форми власності ВНЗ: державна, комунальна, приватна. Дані стосовно кількості ВНЗ всіх форм власності I-IV рівней акредитації починаючи з 1992 року по 2012 рік та кількості студентів, які в них навчаються надані у таблицях 1 та 2.

Вищий навчальний заклад приватної форми власності — вищий навчальний заклад, заснований на приватній власності і підпорядкований власнику чи власникам.

Обстеження проведене автором свідчить, що в більшості із 27 обстежених країн з перехідною економікою в Центральній та Східній Європі, включаючи Україну, спостерігається помилкове сприйняття терміну «приватна вища освіта». [2. С.27].

Таблиця 1.
Вищі навчальні заклади України та кількість студентів у період з 1992-2012рр.
(на початок навчального року)

Навчальний рік	Кількість закладів:		Кількість студентів у закладах, тис.	
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації
1992/93	753	158	718,8	855,9
1993/94	754	159	680,7	829,2
1994/95	778	232	645	888,5
1995/96	782	255	617,7	922,8
1996/97	790	274	595	976,9
1997/98	660	280	526,4	1110
1998/99	653	298	503,7	1210,3
1999/00	658	313	503,7	1285,4
2000/01	664	315	528	1402,9
2001/02	665	318	561,3	1548
2002/03	667	330	582,9	1686,9
2003/04	670	339	592,9	1843,8
2004/05	619	347	548,5	2026,7
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,9
2011/12	501	354	356,8	1954,8

Джерело [8]

Дуже багато офіційних осіб в міністерствах освіти, а також серед керівників державних ВНЗ звинувачують приватні вищі навчальні заклади (ВНЗ) в бажанні «покласти побільше грошей собі в кишені» і приносять в суспільство ідею про те, що діяльність приватних ВНЗ небезпечна для суспільного блага.

Ця некоректність приносить хибну думку, щодо приватизації вищої освіти і в свою чергу призвела до негативних наслідків, включаючи жорстке оподаткування приватних ВНЗ і створення штучних перепон на шляху їх розвитку та акредитації.

Таблиця 2.
Кількість студентів прийнятих до ВНЗ на навчання та випущених фахівців у період з 1992-2012рр.
(на початок навчального року)

Навчальний рік	Прийнято студентів, тис.		Випущено фахівців, тис.	
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації
1992/93	212,6	170,4	199,8	144,1
1993/94	198,9	170	198	153,5
1994/95	194	198	204,3	149
1995/96	188,8	206,8	191,2	147,9
1996/97	183,4	221,5	185,8	155,7
1997/98	166,2	264,7	162,2	186,7
1998/99	164,9	290,1	156,9	214,3
1999/00	170,1	300,4	156	240,3
2000/01	190,1	346,4	148,6	273,6
2001/02	201,2	387,1	147,5	312,8
2002/03	203,7	408,6	155,5	356,7

2003/04	202,5	432,5	162,8	416,6
2004/05	182,2	475,2	148,2	316,2
2005/06	169,2	503	142,7	372,4
2006/07	151,2	507,7	137,9	413,6
2007/08	142,5	491,2	134,3	468,4
2008/09	114,4	425,2	118,1	505,2
2009/10	93,4	370,5	114,8	527,3
2010/11	129,1	392	110,9	543,7
2011/12	105,1	314,5	96,7	529,8

Джерело [8]

Фактично місія і структура приватних і незалежних коледжів і університетів приймає різноманітні форми. Ці форми можна згрупувати по семи категоріям в залежності від місії, принципів фінансування і управління. Коротко наведемо класифікацію ВНЗ:

1. Державні ВНЗ з централізованим урядовим контролем. Управління і фінансування цієї форми вищої освіти контролюється міністерством освіти і іншими міністерствами згідно підпорядкуванню.
2. Державні незалежні університети. Працюють на принципах самоорганізації з обмеженим контролем з боку міністерств.
3. Приватні неприбуткові університети, які користуються державною підтримкою. Фінансуються на базі змішаних джерел.
4. Приватні неприбуткові університети без державної підтримки. Це перш, за все ВНЗ релігійного спрямування, які не сприймають взагалі державного втручання в свою діяльність.
5. Приватні прибуткові професійні університети і коледжі, які належать приватним особам. Їх існує два типи: перший - це професійні сімейні школи і ВНЗ, і другі-це бізнес-школи у складі великих корпорацій.
6. Приватні прибуткові університети, які належать корпораціям. Дана категорія займає невеликий відсоток на ринку освіти, але швидко поширюється, завдяки професійній орієнтації і стійкого джерела фінансування.
7. Фрайчанзингові університети, які швидко розвинулись за останні десять років. Наприклад, в Україні діють відділення Міжнародного Вісконського університету(США) та Міжнародного Християнського університету(Австрія,Відень). [2, С.58]

У жовтні 1993 року Колегія Міністерства освіти України прийняла спеціальне рішення (Протокол №17/4) «Про приватні вищі навчальні заклади в національній системі України», в якому затверджувались заходи щодо розвитку приватної вищої освіти, а в травні 2010 року в МОН України за участю Міністра освіти і науки Дмитра Табачника вперше в історії України відбулася нарада керівників навчальних закладів України приватної форми власності. Відкриваючи нараду, Дмитро Табачник зазначив, що "у 2009/2010р. навчальному році в Україні функціонує 187 ліцензованих вищих навчальних закладів приватної форми власності (у 1995 році їх було 123), з них 43 - університети, 9 - академії, 71 - інститут, 64 - коледжі, технікуми, училища з загальним контингентом студентів майже 356 тисяч осіб (у 1995 році - 84 тис. студентів)". Міністр навів статистику, яка доводить життєздатність приватної освіти: "Щороку навчальними закладами приватної форми власності випускається понад 100 тисяч випускників. У вищих навчальних закладах приватної форми власності працюють майже 20 тисяч викладачів, з них понад 1300 докторів наук, професорів та понад 12 тисяч кандидатів наук, доцентів".

На думку Голови асоціації вищих навчальних закладів приватної форми власності Тимошенко І.І. «основна характеристика ВНЗ приватної форми власності - це якісна чітко спрямована підготовка фахівців»

На початку свого створення ці навчальні заклади виконували основну функцію - розширити доступ до освіти всім бажаючим навчатися. Але за 15-18 років - скільки існують ВНЗ ПФВ - певна їх кількість створили потужну матеріальну базу, підготували свої науково-педагогічні кадри, розробили навчально-методичне забезпечення (без жодної копійки підтримки з боку держави), запропонували спеціальності, яких потребував ринок праці - менеджерів - зокрема, менеджерів охорони здоров'я, безпеки підприємництва, туризму, програмістів тощо. Це значно підвищило якість освіти в приватних ВНЗ. І саме основне - ми мали змогу набирати "своїх" студентів через психологічне тестування, співбесіди з абітурієнтами; організацію дієвої практики студентів, стажування їх за кордоном. Йшов природний відбір фахової молоді, тому наших випускників немає на біржі праці. Як показує практика спілкування з абітурієнтами, вони в більшості обирають не форму власності закладу, а спеціальність, вартість навчання, відгуки своїх друзів і знайомих, місце розташування та цікаве студентське життя. Адже, чи можливо сьогодні простому громадянину, тим більше випускнику школи, розібратися в нашій державній плутанині: всі вищі навчальні заклади державної форми власності мають від 100 до 50% студентів за контрактом.

Приватні вищі навчальні заклади є юридичними особами (суб'єктами господарювання), а тому при здійсненні своєї діяльності керуються не лише законодавством про освіту, а й Цивільним та Господарським кодексами України, Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» тощо.

Господарська діяльність, відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» № 1775-III від 01.06.2000 р., - будь-яка діяльність, у тому числі підприємницька, юридичних осіб, а також фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язана з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт. Освітня діяльність безпосередньо пов'язана з наданням послуг у сфері освіти, а тому є господарською діяльністю.

У Господарському кодексі України, ст.3 визначено, що під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. ВНЗ приватної форми власності на підставі відповідних ліцензій та цивільно-правових угод надають освітні послуги за що отримують відповідні кошти. [1]

Разом з тим вітчизняні ВНЗ приватної форми власності діючи на підставі статутів мають за мету отримання прибутку за надання освітніх послуг. Тобто відповідно ст. 3. Господарського кодексу України вони здійснюють підприємницьку діяльність. Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Таким чином засновники ВНЗ є підприємцями, а ВНЗ приватної форми власності є суб'єктом як господарської так і підприємницької діяльності. [1]

Статтю 18 Закону «Про освіту» передбачено, що навчальні заклади створюються, зокрема, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, відповідно до соціально - економічних, національних, культурно - освітніх потреб у них за наявності необхідної матеріально - технічної, науково - методичної бази, педагогічних кадрів.

Учасниками правовідносин у сфері надання освітніх послуг можуть бути:

- 1) суб'єкт господарювання, який надає освітні послуги;
- 2) суб'єкт господарського права, який їх отримує;
- 3) суб'єкт господарського права, який їх оплачує або замовляє.

Для характеристики цих учасників слід розглянути більш важливе питання: про співвідношення понять «суб'єкт господарського права», «суб'єкт господарювання», «суб'єкт підприємницької діяльності».

Поняття «суб'єкт господарського права» є найбільш широким. Суб'єкти господарського права у статті 2 Господарського Кодексу України названо учасниками відносин у сфері господарювання. Учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.[1]

Навчальні заклади є суб'єктами господарювання. Тому вони відповідно до частини 1 статті 55 ГК України здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Вони як суб'єкти господарювання можуть бути суб'єктами підприємницької діяльності – навчальними закладами, утвореними з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Також навчальні заклади можуть бути некомерційними суб'єктами господарювання: можуть належати до державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до статті 12 ГК України забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування.[1]

У даному випадку суб'єкти цивільного права – вихованці, учні, студенти тощо будуть споживачами послуг суб'єктів господарювання – навчальних закладів. Як було показано вище, правовідносини між ними будуть спрямовуватися на досягнення і публічних, і приватних інтересів. У цьому випадку наука господарського права буде вивчати правовідносини між громадянами - споживачами послуг суб'єктів господарювання - навчальних закладів, а тому споживачі будуть учасниками

відносин у сфері господарювання – суб'єктами господарського права.

У випадку, коли замовником послуг є інша особа або організація, ніж особа, що їх отримує, замовник буде опосередкованим споживачем або інвестором - суб'єктом господарювання - контрагентом навчального закладу.

Крім цих учасників у правовідносинах у сфері надання освітніх послуг можуть брати участь інші суб'єкти господарського права: органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, які здійснюють управління та контроль за діяльністю навчальних закладів; громадяни та організації, що є засновниками навчальних закладів або здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності (наприклад, акціонери, власники часток у ТОВ).

Отже, учасники відносин у сфері надання освітніх послуг є суб'єктами господарського права. Серед них власне навчальні заклади є підприємницькими або некомерційними суб'єктами господарювання. А тому ґрунтовні дослідження їх правового статусу повинні здійснюватися у межах господарського права, оскільки основним суб'єктом цивільного права є громадянин (мовою цивілістів – фізична особа), основним суб'єктом адміністративного права є держава в особі її органів, а підприємство, установа, організація або суб'єкт господарювання є центральним суб'єктом господарського права. І саме в межах цієї науки будуть максимально захищені інтереси навчальних закладів приватної форми власності.

Крім того, ВНЗ приватної форми власності мають право виступати засновниками інших суб'єктів господарської діяльності, здійснювати відповідно Статуту інші незаборонені види господарської діяльності, а при необхідності отримувати інші ліцензії на здійснення ліцензійних видів господарської діяльності.



Рис. 2. Правові основи діяльності ВНЗ приватної форми власності як суб'єкту господарської та освітньої діяльності.

Правові основи діяльності ВНЗ приватної форми власності як суб'єкту господарської та освітньої діяльності надані на рис. 2.

Економічні інтереси ВНЗ приватної форми власності, як суб'єкта господарської та підприємницької діяльності, його засновників як підприємців повинні бути захищені. Тобто за ініціативою засновників ВНЗ розробляється та впроваджується у діяльність ВНЗ система забезпечення його економічних інтересів – система економічної безпеки. ВНЗ приватної форми власності є об'єктом забезпечення економічної безпеки.

Як економічний суб'єкт вищий навчальний заклад є товаровиробником, що розвиваються, і функціонуючим на принципах змішаної економіки в умовах товарно-грошових відносин. До товарної продукції, виробленої вищим навчальним закладом, відносяться наступні групи робіт і послуг:

- навчально-педагогічна продукція (обсяг знань за певними програмами,
- науково-методична продукція, що забезпечує реалізацію освітніх програм, і т. д.);
- науково-технічна продукція, склад і структура якої визначено ще у 1980 рр.;
- непрофільна продукція та послуги (обсяг платних робіт і послуг, що надаються вузом організаціям, населенню і своїм працівникам за допомогою використання можливостей структурних підрозділів непрофільного характеру - транспортно-ремонтні, редакційно-видавничі та інші роботи і послуги).

Основним джерелом фінансування приватного ВНЗ є:

- кошти держбюджету на виконання замовлень по створенню науково-технічної продукції і послуг(при наявності замовлень);
- кошти підприємств та організацій за прямими договорами на створення всіх видів товарної продукції та послуг за договірними цінами;
- кошти приватних осіб за прямими договорами на створення всіх видів продукції (і послуг) за договірними цінами;
- добровільні внески підприємств і організацій;
- кредити банків;
- позики на поворотній і платній основі;
- кошти власних фондів накопичення на створення товарної продукції по кошторисній вартості, розмір якої формується вузом самостійно; доходи від діяльності створюваних вузом відосблених структурних підрозділів та підприємств відповідно до умов установчих договорів.

ВНЗ має право утворювати будь-які не заборонені чинним законодавством фінансові фонди, орієнтовані на акумулювання та витрачання коштів на статутні цілі. ВНЗ має право на інвестування тимчасово вільних коштів, крім бюджетних, у дохідні й ліквідні активи і ринкові інструменти, доходи від яких спрямовуються на статутні цілі. Вуз має право вступати в партнерські відносини з компаніями і фірмами з 100% іноземним капіталом, у тому числі в офшорних зонах.

Крім того, ВНЗ має право на виконання будь-якої не забороненої законом підприємницької діяльності (при наявності відповідних ліцензій). Діяльність

підприємницького характеру повинна здійснюватися вузом не на шкоду, але на підтримку академічної діяльності. Це означає пріоритетність розвитку академічного сектору в порівнянні з усіма іншими. Навчальні заклади, які не мають бюджетного фінансування, є більш незалежними, менш консервативними та мають вищі інноваційні можливості, ніж державні освітні заклади, що зберігають жорсткі зв'язки з адміністративними структурами та залежність від бюджетного фінансування.

Сьогодні на території України важко знайти такі вузи, які зберігають повну фінансову залежність від бюджету. Економічні труднощі останніх років посилили процеси комерціалізації навіть в стінах державних вузів, де започатковано платне навчання для так званих контрактників. Більше того, для цих студентів плата за навчання, як правило, виявляється навіть вищою, ніж у приватних вузах. Подібна ситуація ускладнює стан приватних вузів, які страждають від відсутності власної матеріальної бази та соціальних гарантій для своїх викладачів, від нестатку педагогічних кадрів та власних педагогічних традицій, не говорячи про відверте негативне ставлення до них з боку державних навчальних закладів, які втрачають свої монополістичні позиції. Це стимулює активність приватних вузів, вимагаючи нових підходів до вирішення неординарних проблем. Безумовно, питання про оплату та доступність освіти має соціальне та політичне забарвлення. Воно повинно вирішуватись в демократичних правових межах з урахуванням можливостей держави. Саме ці можливості визначають відношення, що формуються між бюджетними та приватними навчальними закладами.

Висновки

Приватні вищі навчальні заклади є юридичними особами (суб'єктами господарювання), а тому при здійсненні своєї діяльності керуються не лише законодавством про освіту, а й Цивільним та Господарським кодексами України, Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» тощо.

Діяльність ВНЗ приватної форми власності є складовою частиною системи національної освіти України. ВНЗ приватної форми власності є одночасно суб'єктом освітньої, господарської та підприємницької діяльності.

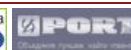
ВНЗ приватної форми власності згідно зі своїми статутами мають основну мету отримання прибутку від надання освітніх послуг. Господарська та підприємницька діяльність здійснюється у ВНЗ приватної форми власності у повному обсязі.

Для захисту економічних інтересів ВНЗ приватної форми власності в галузі його освітнянської та фінансово-економічної діяльності за згодою його засновників повинна розроблятися та впроваджуватися система економічної безпеки.

Література

1. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 18, 19-20, 21-22. - ст.144
2. Даррелл Р.Льюїс і др. Частное высшее образование в странах с переходной экономикой: достижения, возможности и препятствия. -К.: Факт,2007.-176с.
3. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи. Монографія. / Кириченко О.А., Захаров О.І., Пригунов П.Я та ін. // К.: ТОВ "Дорадо-Друк" – 2010. – 412 с.
4. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. Монографія. / Кириченко О.А., Захаров А.И., Лаптев С.М., Пригунов П.Я. та ін.// К.: Університет економіки та права «КРОК». – К.: ЗАТ "Дорадо" – 2008. – 403 с.
5. Соснин А.С., Пригунов П.Я. Менеджмент безопасности предпринимательства . – Учебное пособие. – К.: Изд-во Европейского университета, 2004. – 555с.
6. Управління фінансово-економічною безпекою. Навчальний посібник. / Кириченко О. А., Захаров О.І., Лаптев С.М., Пригунов П.Я. та ін. // К. : Університет КРОК, 2010. – 479 с.
7. Франчук В. І. Основи економічної безпеки: навч. посібник /В.І. Франчук / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2009. –204 с.
8. Державна служба статистики України: <http://ukrstat.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 18.02.2013 р.



ТОВ "ДКС Центр"